

A magyarországi nem magyar nyelvű sajtó kezdetei

A magyarországi sajtótörténetnek a kezdetek kezdetén a magyar nyelvűek mellett nemcsak a latin nyelven kiadott hírlapok és folyóiratok voltak szerves részei. Ma már művelődésünk fejlődésének krónikásai világosan látják, amit még nemrég is csak kevesen hangsúlyoztak, hogy a modern értelemben vett „nemzeti” nyelvűség nem jelentette *egy csapásra* az ország területén egymás mellett, sőt együtt, szimbiózisban élő népek politikai vagy éppen kulturális elkülönülését. Itt most nincs időnk kitérni arra, hogy kifejtsük — amit máshol röviden már megtettünk — *miért* nem tudja nyelvünk megkülönböztetni egymástól azt, amit például a cseh és a szlovák nyelv „uhorský”-nak és „mad’arský”-nak nevez.¹ A német nyelvhasználatban az „ungarisch” és „madjarisch” megkülönböztetése már nem következetes, mi viszont — ha a két nem azonos és egymással mégis összefüggő fogalmat meg akarjuk különböztetni egymástól, az „uhorský”-t csak latinul: „hungarus”-ként tudjuk megjelölni. Amikor a nyelvi harc a XVIII. század legvégén, de főleg a XIX. század elején megindul, mi a magyar nyelvűséget jelöljük meg a „hazafiság” kritériumaként; — a hazai nemzetiségek (a sajtótörténet szempontjából elsősorban a magyarországi németek és a szlovákok) németül is, szlovákul is hosszú ideig „ungarländisch”-nak, „uhorský”-nak nevezik magukat még akkor is, amikor — szakítva az egész országot s a hozzá fűződő patrióta érzést föl tétlenül biztosító latinítással — már a sajtójukban a nemzeti nyelvet használják. A magyar sajtó történetének nemrégén megjelent első kötetében Kókay György meggyőző erővel fejt ki azt a letagadhatatlan tényt, hogy a felvilágosodás korának magyarországi német- és szlováknyelvű sajtótermékei patriotizmusuk szempontjából egységbe vonhatók, sőt, mindenképpen egységet alkotnak a kor magyar nyelvű sajtótermékeivel. Ebből a szempontból mindahhoz, amit Kókay a műnek kerekén első százhusz oldalán elmond, nincs vagy alig van hozzátennivalónk.² Egy élő szóban elhangzó fejtegetésnek nem lehet feladata, hogy azoknak a nem magyar nyelvű sajtótermékeknek, amelyek a fent említett szempontból szóba kerülhetnek, a teljes felsorolását adja. Azt viszont mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy a „hungarus” hazafiság és a latintól való eltávolodás, a nemzeti nyelvűség harmonikus egybeötöződése legfőképpen Pozsonyban indult meg a XVIII. század nyolcvanas éveiben. Azt már többen kifejtették, a szlovák kulturális élet fejlődése szempontjából mi is, hogy a többnyelvű „hungarus” kultúrát egy személyben képviselő Bél Mátyás

¹Többek között erre céloztunk *A régi szlovák irodalomról* c. cikkünkben (1957). In: *Visszhangok*. Bratislava, 1977. Madách. 201–211. De számos más helyen is.

²Főleg KÓKAY György: *Hírlap- és folyóirat-irodalmunk a 18. században* című fejezetére gondolunk. In: *A magyar sajtó története*. I. 1705–1848. Bp., 1979. Akadémiai.

áldásos pedagógiai és művelődéspolitikai működése óta a pozsonyi evangélikus líceum hogyan vált a hármas-egy kultúra fontos központjává;³ ahogy ez az intézmény nem hagyható ki sem a magyar, sem a magyarországi német művelődés- és irodalomtörténet fejlődésrajzából, úgy lett a XIX. század első felében fontos fóruma a szlovák nemzeti törekvéseknek is.⁴ Közhely, hogy Juraj (Jiří) Palkovič 1803-ban itt létesítette a szlovák nyelv és irodalom első tanszékét,⁵ a XIX. század közepén pedig ez az iskola adott otthont annak a litterátus ifjúságnak, amely az új (a mai) szlovák irodalmi nyelvet Ludovít Štúr vezetésével megalkotta.⁶ De *ugyanakkor* ugyanebben az iskolában megmaradnak a magyar és a német nyelv ápolására irányuló törekvések is, legfeljebb az egész magyarországi német és az egyetemes magyar irodalmi-művelődési fejlődésben nem játszottak olyan központi szerepet, mint a szlovák törekvések a szlovákban.

Pozsony *háromnyelvűsége* volt az oka és az eredménye annak, hogy 1764-től itt indult meg a *Pressburger Zeitung*, 1780. január 1-től a *Magyar Hirmondó* és a szlovák nyelvű *Presspürské noviny*. Hogy egy városban ugyanabban az időben, egyszerre három különböző nyelvű újság jelent meg, az azt bizonyítja, amit más helyen bővebben és többször is kifejtettünk: differenciálódás tanúi vagyunk az ország egységes latinitásából. Mind a magyar, mind a német, mind a szlovák nyelvű lapnak — természetesen — megvannak a maga „belügyei”. Hosszas részletezés helyett ezt egyetlenegy példával illusztrálom: az evangélikus (lutheránus) vezetés alatt álló *Presspürské noviny* szerkesztőségében felvetődik a kérdés: nem volna-e helyesebb, a lap népszerűségét nem segítené-e elő jobban, ha az éppen akkor irodalmi nyelvvé fejlesztett nyugat-szlovák nyelvjárásban s nem a szlovák evangélikusoknál addig meghonosodott és meg is csontosodott biblikus cseh nyelven szerkeszték-e?⁷ A szlovák értelmiségre akkor még a felekezeti — s ennek következtében a nyelvi — megosztottság annyira jellemző volt, hogy a javaslat nem valósult meg. A nyugatszlovák nyelvjárásra, nyelvre ekkor még kimondottan mint katolikus jelenségre tekintettek. Ugyanígy csaknem kizárólag szlovák „belügy”-nek lehet tekinteni Ondrej Plachý Besztercebányán 1785-ben létesült „Societas Slavicá”-jának egy éven át kiadott *Staré noviny literného umění-ját* (Az írásművészet régi újságját), amely az első folyóiratnak tekinthető szlovák kiadvány volt.⁸

De ezeken a „belügyek”-en kívül, amelyeket mind az említett magyar, mind a német, mind pedig a szlovák nyelvű hírlapban egyaránt megtalálunk, megvan bennük az a *közös* is, az oly sokszor emlegetett „hungarus” patriotizmus maradványa. Félreértés ne essék: egyáltalán nem azonos szövegű három sajtótermékről van szó. Mind a hármat szuverén módon, önállóan szerkesztették. De már az a körülmény, hogy közös szerkesztőjük, jobban mondva elindítójuk, illetőleg kiadójuk volt, arra mutat, hogy a nyelvi differenciálódásnak ezen az első fokán még nem egymással ellentétes szándékokról, nem szembenállásról,

³ Vö. tőlünk: *A szlovák irodalom története*. Bp., 1962. Akadémiai. 149–153.

⁴ MARKUSOVSKY Sámuel: *A pozsonyi ág. h. ev. lyceum története*. Pozsony, 1896. Wigand. 692 l.

⁵ *A szlovák irodalom története* . . . , i. m. 192.

⁶ Uo. 299–300.

⁷ Uo. 163–164. — *A magyar sajtó története*, I. I. m., 117.

⁸ *A szlovák irodalom története*, i. m. 163. — *A magyar sajtó története*, I. I. m., 118. — Dobroslav CHROBÁK-Oskár ČEPPAN: *Rukovät' dejín slovenskej literatúry*. Bratislava, 1949. Slovenský spisovateľ, 283–284.

hanem közös ügyről volt szó. Ezt nemcsak a magyar, hanem a magyarországi német és a szlovák sajtótörténetnek is számon kellene tartania. Tudomásom szerint még sem bibliográfus, sem sajtó-, sem művelődéstörténész nem akadt, aki a három lapot, illetőleg a három lap egymással megegyező és egymástól eltérő közleményeit s közös vagy egymással ellentétes forrásaitat kikereste, illetőleg összehasonlította volna.

Mind a három laphoz Tállyai Dánielnek volt köze. A *Presspürské noviny* kiadása számára ő kért a Helytartótanáctól engedélyt, egy időben pedig a *Pressburger Zeitung*-ot és a *Magyar Hírmondót* is szerkesztette. A Szepességről származott, s ezt itt most igen erőteljesen hangsúlyozzuk; azt a több nemzet között végzett közvetítő szerepet, amelyet a Szepességen született vagy tanult írástudók közül többek között egy Rumy Károly György, egy Berzeviczy Gergely vagy éppen egy Thaisz András neve fémjelez, Tállyai Dániel is kötelességének érezte. Német anyanyelvű volt-e mint a Szepesség őslakosai általában, nem tudjuk, mindössze annyit tudunk róla, hogy nemesi származású volt, s hogy méltatói szerint német nyelvtudását a szülővárosából, Lőcséről hozta magával. Debrecenbe küldték „magyar szóra”, majd a pozsonyi evangélikus liceumban tanulta meg a szlovák lutheránusoknak fentebb már említett biblikus cseh nyelvét, amelyen a *Presspürské novinyt* is szerkesztették. Tállyai Dániel azok közé a vegyesnyelvű vidékeken szinte mindmáig jól ismert írástudók, publicisták közé tartozott, akik mind a három nyelvet: a németet, a magyart, a szlovákot egyforma intenzitással művelték. Az, hogy 1788-ban „Báró Trenk Fridrik emlékezetre méltó életének históriáját” magyar nyelven írta meg és adta ki, talán arra utal, hogy mégiscsak a magyar nyelv állt hozzá a legközelebb.⁹

Viszont túlságosan idillikus képet festenénk a XVIII—XIX. század fordulójának és a XIX. század elejének nem magyar nyelvű sajtójáról, illetőleg ennek a sajtónak a patriotizmusáról, ha nem hangsúlyoznók, hogy abban a mértékben, ahogy az önálló — polgári — nemzettudat növekedett, a latint egyre erősebben elhagyni akaró s a nemzeti nyelvűséget egyre jobban szorgalmazó magyarországi nemzetiségekben úgy nőttek a viharfelhők is. Az ellentétek egyre nagyobbak lettek. Nagyon éles szem kell hozzá, hogy ezt például a pozsonyi evangélikus liceum szlovák tanszékének megalapításával kapcsolatban már említett a szlovák Juraj (Jiří) Palkovič: *Týždenník* (Hetilap) (1812—1818) című lapján vagy később kiadott *Tatranka* (1832—1847) című „mulattató” almanachján észrevegyük. Palkovič a hitfelekezetére jellemző biblikus cseh nyelvnek buzgó ápolója, hosszú élete folyamán (1769—1850) a mellette felcseperedő s a szlovák irodalmi életet tovább ápoló nemzedékek mellett egyre konzervatívabbá váló művelője volt, ugyanakkor még erősen kötődött a „hungarus” patriotizmushoz. Erre mi sem jellemzőbb, mint hogy — tanárként — 1804-ben a „Hármas kis tükör” mintájára a szlovák tanítási nyelvű iskolák számára kiadta *Známost Wlasti* (Honismeret) címen Magyarország megverselt földrajzát.¹⁰ Ennek ellenére mégis összeütközésbe került a korabeli magyar nemzeti mozgalom sajtójával annak egyre erősödő öntudata, főleg

⁹ *A magyar sajtó története*, I. I. m. 117. — BENEDEK Marcell (szerk.): *Magyar irodalmi lexikon*. Bp., 1965. Akadémiai. III., 297. — A szlovák szakirodalom nevét „Tálai”-nak, illetőleg „Tállyai”-nak írja és csak szlovák publicisztikai tevékenységét említi. Vö.: CHROBÁK—ČEPPAN, i. m. 275. — Milan PišÚT (red.): *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava, 1960. Osveta. 122.

¹⁰ *A szlovák irodalom története*, i. m. 196. — CHROBÁK—ČEPPAN, i. m. 181.

Bécs-ellenessége miatt. A *Tudományos Gyűjtemény* munkatársa lángot lehelve támadja meg a derék pozsonyi tanárt és aufkláristát, amiért hetilapját „*Cysarko Kráľovské Národnej Noviny*”-nak („Császári királyi nemzeti újságnak”) nevezte. Miért „császári”? És miért „nemzeti”? Hiszen — érvel a cikk írója — Magyarországnak a császárhoz semmi köze, és hogy lehet e hazában egy — a biblikus cseh nyelven szerkesztett újság — *„nemzeti”?*¹¹

Palkovičnak és a Tudományos Gyűjteménynek ez az összeütközése nem igényel kommentárt. Önmagában véve mutatja, hol a későbbi éles ellentétek gyökere. A nyelvi harcnak elsősorban szemléletbeli okai vannak. Persze, ezek a szemléletbeli okok nagyrészt társadalmiakra vezethetők vissza. De — s ezt éppen a sajtótörténet tükrében kérdezzük — szabad-e ezt a kérdést, végeredményképpen a történeti Magyarország széthullásának okát — nemesség és polgári értelmiség harcának kérdésére leegyszerűsíteni? Hiszen akkor, amikor Palkovič *Hetilap*-ja ellen a *Tudományos Gyűjteménynek* ez a támadása megjelent, a lapot Fejér György, az uradalmi ács fiából lett katolikus pap szerkesztette!¹² S hogy a szepességeknek („Zipser”-eknek) Tállyai Dániellel kapcsolatban már említett közvetítő szerepe az egyre élesedő nemzetiségi viszálykodások korában is megmaradt, arról *Thaisz András*¹³ személyes és szerkesztői működésének nem egy jelensége is tanúskodik. Thaisz a magyar reformtörekvéseknek, a közéletben a magyar nyelv érvényesülésének egyik élharcosa volt. De Ján Kollárnak, a pesti evangélikus egyház szlovák lelkészének, aki a kor szlovák művelődéstörténetének nem kisebb alakja, mint hogy a szláv kölcsönöség-eszme megalapítója, — népköltési gyűjteményébe (a *Národnie zpiewankyba* — a Nemzeti Énekekbe) ő adta a szlovák nyelvű kuruc verseket, egyéb, Magyarország történetével kapcsolatos epikus énekeket.¹⁴ Annak a Štefan Leškának, aki a Tállyai Dániellel kapcsolatban említett *Presspürské noviny* első szerkesztője volt, s akinek a magyar nyelv szláv (szlovák) jövevényszavairól írt „Elenchus”-a mind a magyar, mind a szlovák szótáriradalomnak becses emléke¹⁵, a magyar helyesírás reformját javasló s a magyar nemesurak pöffeszkedő, szlovákokat gúnyoló magatartása ellen írt cikkét Thaisz András közli a *Tudományos Gyűjteményben*. Leška, mint kiskőrösi evangélikus pap még 1817-ben, Fejér György szerkesztése idején küldte be kéziratát, de már csak Thaisz tette közé, mint szerzőjének posztumusz tanulmányát.¹⁶

Annak, aki azt állítja, hogy a szepességi némettség és sajtója a magyar sajtó fejlődésének ebben a korszakában a magyar nemzeti törekvésekkel, a XIX.

¹¹ E.P.N.P. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. XII. 117—124.

¹² FENYŐ István: *Haladás és maradás harca a Tudományos Gyűjteményben. Az alapítás: a „pesti tudósok” vállalkozása.* In: *A magyar sajtó története, I.*, i. m. 280—283. — *Magyar irodalmi lexikon*, i. m. I. 340.

¹³ Thaisz András Jolsván, tehát nem a Szepességen született. Ő maga is hangsúlyozza ezt, amikor a Jolsván működő Wallaszky Pált honfitársaként üdvözli. Vö.: *Tudományos Gyűjtemény*, 1826. III. 120. Viszont Kézsmárkon tanult, s mint eredetileg német anyanyelvű litterátus, a Szepesség neveltje volt. Vö. FENYŐ István, i. m. *A magyar sajtó története*, I. i. m. 295.

¹⁴ Kollár gyűjteményének legújabb kiadása: *Národnie spievanky*. Bratislava, 1953. SVKL. I. 775, II. 689 l. — Thaisz közreműködéséről pl.: I. 740.

¹⁵ Vö.: FRIED István: *Szláv jövevényszavaink kutatásának történetéből.* Magyar Nyelv, 1974. 245—249.

¹⁶ *Tudományos Gyűjtemény*, 1820. V. 121—122.

század első évtizedeinek magyar országépítésével egyértelműen szembenállt, az ezt a kérdést teljesen tévesen ítéli meg.¹⁷

Abban a monográfiában, amelyet a mai fővárosunk helyén elterülő három kisvárosnak, Pestnek, Budának és Óbudának a XVIII–XIX. század fordulóján és a XIX. század elején többnyelvű kultúrájáról, illetőleg több nép együttéléséről s ennek az együttélésnek irodalmi következményeiről akarunk összeállítani¹⁸, a magyar mellett a német és szláv (szlovák, szerb) sajtónak külön fejezetet fogunk szentelni. Ebben az előadásban — természetesen — nem adhatjuk a Pest-Budán megjelent idegen nyelvű sajtótermékeknek még teljességre törekvő katalógusát sem. Itt mindössze két olyan jelenségre hívjuk fel a figyelmet, amely a magyarországi nem-magyar nyelvű sajtó kezdeteiről elmondottak egyenes folytatásának tekinthető:

1) A legtöbb szláv nyelvű sajtótermék tele van a korabeli magyar sajtóhoz fűződő rokonvonással, olyasmivel, ami a magyarral együtt tér el más nemzetek sajtójától. Talán elég, ha itt a szlovák *Zora* (1835–36, 1839–40) négy évfolyamának és a Kisfaludy Károly-, illetőleg később Bajza József-féle *Aurórának* (1821–1837) többször is emlegetett rokonvonásaira célzunk.¹⁹ S ha az *Auróra* jóval hamarabb indult is meg Kulcsár István felhívása nyomán, mint a *Zora* (a mi művelődési zónánkban, régióinkban a fejlődés ütemeltolódása megszokott jelenség), korántsem gondolunk a pozitivistá felfogást tükröző „hatásra”, hanem olyan tipológiai párhuzamra, amely — íme — nemcsak a műalkotások stílusán, belső felépítésén, hanem a sajtóban, a sajtótermékek összeállításában is tapasztalható. A pest-budai magyar és nem magyar nyelvű sajtótermékekben annál inkább, mert a két-, sőt többnyelvű író, költő, publicista megszokott, mindennapi jelenség, s erre eddig aránylag kevés gondot fordítottak. Nemcsak az olyan közismert költőkre gondolunk itt, mint Vitkovics Mihály-Mihajlo Vitkovič; róla itt nem is emlékezünk meg részletesebben, kétnyelvűségének irodalom- és művészetpolitikai okaira és következményeire már többen rámutattak.²⁰ Martin Sucháň-nak (Szuchány Mártonnak) az esetét is említettük már: az említett *Zora* című szlovák nyelvű almanachban romantikus cselekményű, biedermeier hanghordozású novellákat közölt, ugyanakkor az *Orvosi*

¹⁷ UGRIN Aranka: *Reformkori német nyelvű hírlapok és folyóiratok*. In: *A magyar sajtó története*, I. I. m. 564.

¹⁸ Vö.: *Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures est-européennes*. In: *Littérature hongroise — littérature européenne. Études de littérature comparée publiées par l'Académie des Sciences en Hongrie à l'occasion du IVe Congrès de l'A.I.L.C.* Budapest, 1964. 227–254. — *Das Zusammenleben und Zusammenwirken mehrerer südeuropäischer Kulturen in Ofen-Pest zu Beginn des 19. Jahrhunderts*. In: *Die Stadt in Südosteuropa. Struktur und Geschichte*. München, 1968. 113–127.

¹⁹ Erre mi már 1935-ben céloztunk *A szlovák romantika pánszláv jellege* című tanulmányunkban. *Apollo*, 1935. 407. — Újabban I. NYOMÁRKAY István: *A „B” szekció munkájáról* című beszámolójában ÚRHEGYI Emília előadását, amely a budai Egyetemi Nyomda jubileumi konferenciáján hangzott el. *Helikon*, 1977. 4. sz. 433.: Újabban MATÓVČEK, Augustín: *Literárny almanach Zora a madjarská Aurora*. (A *Zora* c. irodalmi almanach és a magyar *Auróra*). Slovenská literatúra, 1981. I. 42–46.

²⁰ L.: Mladen LESKOVAC: *Mihajlo Vitkovič. Njegov život i rad u srpskoj i madjarskoj književnosti*. In: *Glasnik Istorickog društva*. Novi Sad, 1935. — Tőlünk: *Vitkovics Mihály, a kétnyelvű költő*. In: VUJICSICS D. Sztoján (red.): *Szomszédság és közösség. Délsláv — magyar irodalmi kapcsolatok*. Bp. 1972. Akadémiai. 203–258. — FRIED István: *Vitkovics Mihály jelentőségéhez. Filológiai Közöny*, 1973. 3–4. sz. 423–432. — VUJICSICS D. Sztoján (szerk.): *Vitkovics Mihály magyar és szerb írásai*. Bp., 1978. Európa. 331 l. — Tőlünk: *A kétnyelvűség kérdése*. *Helikon*, 1979. 541–544.

Tár című hírlapba magyarul írt szakcikkeket.²¹ Benkert-Kertbeny mellett Mátray-Rothkrepf Gábor az ide kívánczoló írástudó. Tudjuk: zenei szakíró, folyóiratszerkesztő is volt magyarul²², és mint a „Musikverein” titkára, majd az énekiskola (Singschule) igazgatója németül is megírta jelentéseit.²³

2) Pest-Buda nem-magyar nyelvű sajtójából a német nyelvű politikai, irodalmi, gazdasági és szórakoztató lapok emelkednek ki. Itt szándékosan nem a „német”, hanem a „német nyelvű” jelzőt használtuk. Kétségtelen, hogy a Pest-Budára 1686-tól, a török megszállás alól történt felszabadulástól kezdve fokozatosan ide települt német anyanyelvű polgárságnak is része volt benne: — ennek a német etnikumból származó és német anyanyelvű rétegnek számos tagja tanulta meg a mellette, vele együtt élő népek nyelvét; főleg magyarul tanultak meg szívesen. Erre a pesti egyetem számos, a német etnikumból származó professzora a legjobb példa. Részben a sajtótörténethez is tartozó Schedius Lajos neve kívánczik ide elsősorban, aki *Literarischer Anzeiger für Ungarn* (1797—99) és *Zeitschrift von und für Ungern* (1802—1804) című folyóirataiban még német öntudatáról, de „hungarus” („ungarländisch”) patriotizmusáról tett tanúságot; ez a patriotizmus végül is odáig fejlődött, hogy Schedius mint az egyetem esztétika professzora a reformkorban csaknem valamennyi magyar irodalmi és tudományos vállalkozásban részt vett.²⁴ Más német származású írók, publicisták továbbjutottak ezen a folyamaton: a már említett Mátray-Rothkrepf Gáboron kívül elsősorban Toldy (Schedel) Ferenc, a magyar nemzeti irodalomtörténetírás megalapítója tartozik ide. Igaz, elsősorban nem az idegen nyelvű sajtó hőseként. De azért már igen, hogy ugyanakkor, amikor a modern magyar nemzeti öntudatot kiépítő romantikus magyar írók legszűkebb baráti köréhez tartozott, nem mondott le a magyarországi német értelmiségnek arról az itt élő kultúrák között közvetítő szerepéről, amely csaknem az egész XIX. századon végigvonul! Toldy elutazott Prágába, felkereste Václav Hankát, a cseh romantikus nemzedék jeles tudósát és nemzetébresztőjét, lelkesedve írt kézírathamisításairól: a Királyudvari és Zöldhegyi Kéziratról; ő is elhitte, hogy valódi középkori alkotásokról van szó.²⁵ S ha nemzetépítő koncepciójuk szempontjából egy világ választotta is el őket egymástól, mégis személyes, sőt baráti kapcsolatot tartott fenn Ján Kollárral; 1849-ben ő segítette elő, hogy a szláv kölcsönösség-eszme kialakítója elmenekülhessen a forradalmi Pestről Bécsbe.²⁶ A több kultúrát egybefogó, az egymás mellett

²⁶ Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten, i. m. 159.

²¹ Vö. tőlünk: Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten. In: *Tanulmányok a csehszlovák — magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. 153—154. — Dr. ECKSTEIN Fridrik: mellyet bold. Dr. Szuchány Márton emlékezetére, a k. budapesti orvosegyesület előtt, 1842-ki május 31-kén tartott. *Orvosi Tár*, III. évf. I. köt. 1842. jan. 397.

²² T. ERDÉLYI Ilona: *Az irodalmi divatlapok. Regélő-Honművész*. In: *A magyar sajtó története I.*, i. m. 445—454. — VÁRNAI Péter: *Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig. Zenatudományi Tanulmányok*. 2. Bp., 1954. 231—295.

²³ A jegyzetek túlságos szaporításának elkerülése céljából mindössze egy példa: *Aufruf in Betreff einer unter der Leitung der Pesther und Ofner Musikvereins zu eröffnenden öffentlichen Singschule*. Aláírás: Gabriel Mátray Vereins-Sekretär. *Pesther Handlungszeitung, Kommerzial u. Industrie-Anzeiger*. 1839. Nro 81. Sonnabend, 11. Dez. 348. Mátray Gábor a „Singschule” igazgatója.

²⁴ Schediusról gazdag irodalom van. Itt csak a SÓTÉR István (szerk.): *A magyar irodalom története*. III. 19., 140. 204., 385., 389. és 515. l-ján idézettekét említjük.

²⁵ Vö. tőlünk: *A „népiesség”, néhány közép- és kelet-európai nemzet romantikájában*. In: *Szomszédainkról*. Bp., 1974. Szépirodalmi. 174—175.

élő népeket egyaránt megéneklő költőnek világirodalmi rangú példája a sziléziai német apától és pesti német polgárlány anyától származó Lenau.²⁷

De éppen mert a magyarországi német írástudók nagy része vállalkozott a közvetítés szerepére, német nyelvű sajtónkat nemcsak a német etnikumból származó, vagy éppen német nemzeti öntudatú írástudók, publicisták állították össze. Azok, akik nem voltak németek és az adott helyzetben, illetőleg korszakban mégis németül szólaltak meg, a németeknél még intenzívebben tudatosították a német nyelv közvetítő szerepének fontosságát. Majláth János, Mednyánszky Alajos vagy éppen a szlovák származású Csaplovics János talán nem is ezért lett a hazáját, hazájának kulturális értékeit minden áron ismertetni akaró német nyelvű író; ők azok, akiknek iskoláztatásuk, környezetük közvetítésében a magyarnál vagy éppen a szlováknál „könnyebben ment” a német nyelven írás. Rumy Károly György viszont, akit az utóbbi időben sokat emlegettek²⁸, már tudatosan vállalta — és nemcsak németül! — a közvetítő szerepét. Soha a magyar tudományosság egykorú magyar nyelvű folyóiratában, a *Tudományos Gyűjteményben* nem jelent volna meg annyi hír Karlócáról és általában a szerbek tudományos életéről, ha az akkor éppen ott tanárkodó Rumy nem gondoskodik erről! A pesti és általában a magyarországi német nyelvű sajtó (részben a szlovák és más nyelvű sajtó is) tele van Rumy ismeretterjesztő, elemző és tudományos cikkeivel.²⁹ Ezeknek a cikkeknek a legtöbb esetben egy közös jellemvonásuk van: nemcsak politikai és gazdasági, hanem művelődési szempontból is egységnek látják a történeti Magyarország és Erdély területén élő különböző népeket. „Vaterländische Ehre im Auslande” (Hazai siker külföldön) a címe annak a cikkének, amelyben Kollár „Sláv dce-ra” (A szlávság — a dicsőség — lánya) című költeményének külföldi — főleg angol nyelvű — sikeréről írt³⁰, mit sem törődve azzal, hogy az ő „vaterländisch” (hungarus, magyarországi) patriotizmusa és a költemény szerzőjének szláv kölcsönösség eszméje között szakadéknyi a különbség, még akkor is, ha ma is valljuk, hogy gondolatvilága „sem foganhatott meg másutt, mint a Duna-völgyének furcsa, áldott-átkozott talaján.”³¹

A pest-budai német nyelvű sajtóval kapcsolatban eddig a német és magyar etnikumból származó közvetítőkkel találkoztunk. Vegyük elő az 1828-ban megindult *Allgemeine Handlungs-Zeitung von und für das Königreich Ungarn* című, Pest-Budán hetenként kétszer, minden szerdán és szombaton megjelent lapot, amely címét többször is megváltoztatta (*Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn*; majd: *Pesther Handlungszeitung zur Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft*; *Pesther Kommerzial- und Industrie-Anzeiger*) — és kulturális kísérőlapját, a *Der Spiegel* címűt, — és azonnal tapasztalhatjuk, hogy a két említett etnikai réteghez a közvetítő szerep szempontjából a reformkorban éppen a sajtóban egy harmadik is járul: a nemrégén eman-

²⁷ L. tőlünk: *Lenau und die Parallelen in der Entwicklung der osteuropäischen Literaturen im XIX. Jahrhundert*. In: *Lenau-Almanach*, 1965–66. Wien, 1966. 56–63.

²⁸ A Rumyra vonatkozó irodalmat I. KÓKAY György (szerk.): *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája*, 2. 1772–1849. Bp., 1975. Akadémiai. 710–711.

²⁹ Itt még csak egyetlenegy forrást említünk, amelyik a Kókay-féle bibliográfiában nem szerepel: *Dr. Carl Georg Rumy. 1780–1847*. In: S. WEBER: *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts 1800–1900*. Igló, 1901. 197–200.

³⁰ Mind e sorok írója, mind FRIED István már többször is idézte. *Dr. RUMY: Vaterländische Ehre im Auslande. Der Spiegel*, Nro. 88. 4. November. 708–710.

³¹ L. *A szlovák irodalom pánszláv jellege* című, i. tanulmányukat. 407.

cipálódott vagy éppen hogy emancipálódó zsidóság. Németül ír, németül szerkeszti a hírlapjait is. — Arról már volt szó, hogy ez a nagyrészt általa szerkesztett német nyelvű sajtó közvetített az egymás mellett, vagy éppen együtt élő népek között, s hogy ennek a közvetítő szerepnek milyen pozitív és milyen negatív eredményei voltak.³² De arról még nem, vagy legalábbis kevés, hogy a Rosenthalok, Saphirok és a többiek német nyelven milyen „ungarländisch” hazafiak voltak. S ez nemcsak a külsőségekben nyilvánul meg; például nemcsak abban, hogy az említett *Handelsblatt*, illetőleg *Handlungs-Zeitschrift* címlapján két éven keresztül ott látható a magyar címer (az ún. „kiscímer”, a Korona nélkül, az, amit a szabadságharc idején Kossuth-címernek neveztek).³³ Mind a sok kereskedelmi és kulturális hirdetést, hírt közlő *Handelsblatt*-nak, mind pedig a *Der Spiegel*nek a kimondottan németországiakon kívül számos bécsi, illetőleg osztrák vonatkozása van. De hányszor mondanak ellent Bécsnek, hányszor vitatkoznak a bécsi lapokkal, s fejtik ki — magyar („ungarisch”) szempontból — a maguk álláspontját!³⁴ Egy-egy hirdetésben a „patriotisch” szó — Franz, der Kaiserral együtt — az egész birodalmat jelenti. A cikkek többségében mégis a szembeszállást tapasztaljuk. Ha a haza építéséről van szó, akkor félreérthetetlenül annak a történeti Magyarországnak a fejlesztéséért harcol ez a német nyelvű sajtó is, amelynek a szerkesztők öntudatos polgárai. Számptalan esetben vesznek át cikkeket, híreket, egyéb közleményeket a pesti magyar nyelvű sajtóból, idővel Kossuth: *Pesti Hírlapjából* is³⁵, de az ember-ideál, az, akinek a működését, a Lánchíd, a Vaskapu építését utjongva kísérik: egyértelműen: *Széchenyi*.³⁶ Divat ebben az időben, hogy élelmes könyv- és

³² Vö. tőlünk: *Szlovák népdalok a „Pesther Tageblatt”-ban*. In: *Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 1966. 83–89. — Németül is: *Slowakische Volkslieder im „Pesther Tageblatt.” Studia Slavica*, 1966. 405–412.

³³ Az 1834. és 1835-ös évfolyamon. Kezdetben kis körbe foglalva, később nagyobb alakban, körbefoglalás nélkül.

³⁴ A rövidség kedvéért erre csak egyetlenegy példát a *Der Spiegel*ből. 1829. június 17. Nro 48. 384. Itt a bécsi színházpolitikát támadják. Ugyanakkor az *Urtheil der österreichischen National-Encyklopädie* (7. Heft, Seite 496) *über die Handlungszeitschrift von und für Ungarn* cikk szerint az osztrákok hányják a folyóirat szemére, hogy Magyarországról kevés információt közöl.

³⁵ Például: *Pesther Kommerzial- und Industrie Anzeiger*. 1842. Nro 49. 22. Juni. 212. — Gyakran idéz a *Társalkodó*ból, mint például Rumynak a Vaskapuról írt, a 36. jegyzetben idézett cikksorozatát. — Viszont még *Pesther Handlungszeitung für Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft* korában hirdeti a Balászfalvi Orosz József szerkesztésében megjelenésre kerülő *Hírnököt* is az 1837. évf. június 3-i 22. számhoz mellékelt lapon. — E sajtótermék álliberalizmusáról, a kormányzatot, a „fontolva haladók” politikáját támogató és Széchenyit is támadó irányzatáról l. KOSÁRY Domokos: *A válság évei és a Hírnök*. In: *A magyar sajtó története*, I. 405–406.

³⁶ A sok helyett — a rövidség kedvéért — egyetlenegy példa: *Vollkommen getroffenes allegorisches Porträt des Grafen Stephan Szechenyi* (sic!). *Allgemeine Handlungszeitschrift von und für Ungarn*. 1835. Nro. 62. Augustus 5. 244. — A Lánchídról, a Vaskapuról egész sereg cikk: *Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn*, 1830. Nro 11. 6. Februar. 41–42. Dr. RUMY: *Vorschlag, eine Eisenbrücke von geschmiedeten Eisen, nach eigener Bauart, über die Donau zwischen Ofen und Pesth zu errichten*. Ez a cikk még Széchenyi nevét nem említi, Vedres Istvánra hivatkozik, a cél: „... sichere, große Lasten tragende eiserne Kettenbrücke zu bauen...” A Vaskapuvál kapcsolatos, az ugyancsak RUMYtól származó cikksorozat (mely párhuzamosan a *Társalkodó*ban is megjelent). 1834. Nro. 1. Január 1. 1–3., Nro 2. Január 4. 5–6. Itt Széchenyi neve és jelentősége erős hangsúlyt kap. — DANIEL V. NOVÁK: *Ansichten über eine stahle Brücke* (sic!) *zwischen Ofen und Pesth*. *Pesther Handlungszeitung für Handel, Industrie, Gewerbe, Land- und Hauswirtschaft*. 1836. Nro 19. Márc. 5. 73–75. — Végül a következő cikket maga SZÉCHENYI István írta alá: „Graf Stephan Széchenyi (sic!) als Vorsizer des kleineren Ausschusses, welcher

műtárgy-kereskedők a császári-királyi ház tagjainak s magyar vezetőpolitikusoknak az arcképét árúsítják: Deák, Wesselényi és mások mellett legtöbbször a Széchenyiét. Mind a *Handlungszeitung*, mind pedig a *Der Spiegel* következetesen közli a három-egy város kulturális híreit. A „Musikverein” működése, a Zeneakadémia elődjének, az ének-iskolának ténykedéséről szóló jelentések, a hangverseny- és színházi műsorok . . . Richard Pražáktól várjuk, hogy teljes összeállítást készítsen azoknak a cseh muzikusoknak, színházi szakembereknek, egyéb művészeknek a névsoráról, akik nagy részt vállaltak a kor Pest-Budájának művelődéséből. Ebből a szempontból az is érdekes, hogy a két, illetőleg három kisváros zenei életében a cseh Anton von Dolezsálek³⁷ vezette Vakok Intézete nemcsak azért játszott jelentős szerepet, mert számos koncertet tartottak a fenntartása javára, hanem azért is, mert zenetanárának, Kollár magyar nemzetiségű barátjának, az ugyancsak vak Füredi Lászlónak³⁸ a növendékei komoly részt vállaltak a műsorból. Mivel ebben az előadásban ezt a sajtót egy előre kitűzött szempontból szeretném elemezni, itt most nem mutatom be e hangversenyek programját, a német — majd 1837-től kezdve a magyar nyelvű színház nagyjából már egyébként is ismert repertoárját. Azt viszont már igen, hogy a német és szláv nevű művészek az idő előrehaladtával egyre inkább adnak elő „Ungarische Potpourri”-kat, „Echt ungarische Tänzé”-t és egyéb hasonló című darabokat, mint nagyrészt saját szerzeményeiket vagy azóta már teljesen feledésbe ment szerzők műveit.³⁹ Ha mai szemléletünkkel nézzük, vajon mit jelent, mit jelenthet zeneművek esetében az „ungarisch” jelző? Szerintünk azt a „magyaros” műzenét, amely ekkor még minden bizonnyal részben a verbunkos zenéből táplálkozott, részben viszont a egyetemes európai népszerű zene magyarországi lecsapódása volt, az, amit például Erdélyi János Erkel: *Hunyadi László* című operájában „németes”-nek nevezett.⁴⁰ Ebből a zenéből fejlődött ki az idők folyamán a cigányok kocsmazenéjének „magyar nótá”-ja. Bartók Béla és Kodály Zoltán kisöpörte ezt a műfajt a magyar kultúrából, az említett német nyelvű lapok hangversenyprog-

hinsichtlich der zwischen Ofen und Pesth zu erbauenden stehenden Brücke (sic!) verordnet wurde.” A cikk címe: *Aufforderung in Bezug auf die zwischen Ofen und Pesth zu erbauende stehende Brücke* (sic!). 1836. Nro 54. Július 6. 209—210.

³⁷ Például a „Pesther und Ofner Musikverein” vezetésével meginduló „Singschulé”-val kapcsolatban. *Pesther Handlungszeitung, Kommerzial- und Industrie-Anzeiger*. 1839. Nro 65. Augusztus 24. 284., de sok más helyen is. Az 1841. évf. 32. sz.-ban — május 22 — a Vakok Intézetének új épülete javára rendezendő hangverseny meghívóját ő írja alá.

³⁸ Füredivel kapcsolatban l. *Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten* című tanulmányunkat. I. m. 66. — 1839. Nro. 6. Január 19. 24. — A január 21-én a budai színházban megrendezésre kerülő koncerten a hat szereplő közül négy a Vakok Intézetének növendéke.

³⁹ Például az előző jegyzetben említett hangverseny: „Füreder ungarische Tänze, gespielt von dem beliebten Jancsi”, a szerző: Johann PADOVETZ. — Joseph Wagner zeneműüzletében többek között ez a mű kapható: „Neueste Pesther Carnevals-Blumen”. Die beliebteste Quadrill mit zweierlei Finale und ungarischer Marsch, ausgeführt auf den Ballen in National-Kassino und im k. städt. Redouten-Saale vom Kappelmeister Franz Morelli . . .” *Pesther Handlungszeitung, Kommerzial- und Industrie-Anzeiger*. 1841. márc. 20. 72. — A kor magyar (vagy „magyaros”?) zenei kultúrájára ismét csak az említett Wagner hirdetése jellemző (1841. okt. 16. 67. sz. 284 — 285): MÁTRAY GÁBOR megzenésítésében VÖRÖSMÁRTY: „Ésti dala” és JAKAB István: „A bajnok búcsúdala”, EGRESSY Béni dalai, a német lapban a „Hontalan” „Hontalon”-ként; Siralom-vígalom; Komáromi emlék; Keserv és viszontlátás. DOBOZY Károly: Érzélgő, nagy Magyar a pesti Nemzeti Színház számára; TRAVNYIK J.: Jogász Magyar; TORMASSY J.: 6 Magyar Nóta; — de LISZT és ERKEL szerzemények is.

⁴⁰ Ezt az adatot T. ERDÉLYI Ilonától kaptam. L. *Regélő-Pesti Divatlap*, 1844. II. 4.

ramjaiból mégiscsak az tűnik ki, hogy hozzájárult az idegen nyelvű polgárság, illetőleg értelmiség elmagyarosodásához. S ha már ennél, az elmagyarosodás kérdésénél tartunk, éppen ez a sajtó mutatja, hogy a hungarus (ungarländisch) partiotizmustól a „magyar nemzeti”-ig tartó út ebben az időben semmiképpen sem a szomszédaink tudományos irodalmában emlegetett „erőszakos magyarosítás” eredménye. Maga Moritz és Samuel Rosenthal vagy a szerkesztőség más tagjai németül lelkesednek a kulturális élet folyamatos vagy éppen gyors magyar nyelvűvé válásáért. Ebből a szempontból még a többi közül is messze kiemelkedik Rosenthalnak az állandó kassai magyar színház megnyitásáról szóló tudósítása: a cikk szerzője nemcsak magáért a tényért lelkesedik, hanem azért, hogy Kántorné, Déryné, Szerdahelyi, Lendvai és a kor többi jelentős színésze az egykorú Magyarország egyik legfontosabb kulturális centrumában lép fel.⁴¹

A *Handelsblatt*ban Pest-Buda kulturális eseményeinek (elsősorban hangversenyeknek) mindössze az előzetes hirdetései találhatóak meg; ezek alapján a szereplő művészek neve és az előadott zeneművek (zeneszerzők) válnak ismertté. A *Der Spiegel* már zenekritikákat is közöl, s ezekben a rövid és aránylag igen tömör bírálatokban is fel-felmerül a „nemzetiség” kérdése. Annak ellenére, hogy a kritikák írói zeneileg eléggé igényesek, a magyar, a magyaros jelleg a kritikusok részéről is kritérium.⁴² Annak a monográfiának, amelyet a többnyelvű lakosság egységes patriotizmusáról, majd az egységes patriotizmusból a magyar nemzeti öntudat és a nemzetiségeknek vele szemben álló nemzeti öntudatáról fogunk írni, éppen ennek a differenciálódás és a teljes elkülönülés irányában megtett útnak a megrajzolása lesz a célja.

A Magyarország kereskedelméről, ipari fejlesztéséről szóló számos cikk csak alátámasztja a patriotizmus és nemzetiség viszonyáról fentebb elmondottakat. S az, amit a nyelvtől független patriotizmusból a nemzeti nyelvűség felé vezető útról eddig elmondottunk, azokban az apróhirdetésekből is tükröződik, amelyekben a három-egy városban köznyelvként, társalgási nyelvként használt nyelvekről kapunk felvilágosítást⁴³. A szellemi munkára (titkári teendőkre, nevelői állásra, stb.) ajánlkozók túlnyomó többsége magyar, német és „szláv” nyelvtudásával dicsekszik: sajnos, erről az utóbbi „slawisch” megjelölésről egyelőre nem tudtuk megállapítani, hogy vajon a Magyarországon beszéltek közül melyik szláv nyelvet jelenti? A Pest-Budán honos biblikus csehet, a

⁴¹ R.: *Korrespondenz*. Kaschau, den 28. Febr. *Der Spiegel*, 1830, Nro 20. Márc, 30. 158–160. Idézet a szövegből: „Mit wahren patriotischem Gefühle greife ich zur Feder um den Ruf Thaliens Ond Melpomenens vaterländischem Tempel ertönen zu lassen, und durch Mittheilung an die Redaktion unsern Mitbürgern zuzurufen: das National-Theater hat in Ungarns Norden eine bleibende Freistätte gefunden.”

⁴² Például: *Musik in Pesth*. *Der Spiegel*, 1830. Nro 2. 16. — D. v. R.: *Musik in Pesth*. Uo., 1830. Nro 89. november 6. 712.

⁴³ Valamennyit nem idézzük, ez túlságosan nagyra tenné jegyzeteink terjedelmét. Egy-két példa: *Unterricht in der Magyarischen Sprache. Intelligenz-Blatt zur allgemeinen Handlungs-Zeitung für Ungarn*. 1828. Nro. 20. 55. Indoka: a nyelvet „die Landessprache”-nak nevezi. — *Dienstgesuch. Allgemeine Handlung-Zeitschrift von und für Ungarn*. 1830. Nro 102. December 21. 408. Egy művelt asszony nevelőnőnek ajánlkozik. Németül, magyarul és franciául beszél. — *Dienstgesuch*, uo. 1832. 1. sz. január 4. 4.: Leszerelt katona inasnak jelentkezik. Magyarul, németül és latinul tud. — Uo. 1832. 89. sz. November 7. 356. *Anstellungs-Gesuch*. Művelt nő zenetanárnőnek ajánlkozik. Németül és magyarul beszél. — *Dienstgesuch. Allgemeine Handlung-Zeitschrift von und für Ungarn*. Nro 66. Augusztus 16. 264. Valaki, aki tökéletesen tud magyarul, németül és szlávul, s ezeken a nyelveken írni és számolni tud, felügyelői vagy házmesteri állást keres, stb., stb.

Bernolák-féle szlovák irodalmi nyelvet vagy a szerbet? Úgy véljük, hogy a szerb nyelvről inkább azt írják, hogy: „raitzisch”. A pest-budai nevelőintézetek hirdetései vagy jelentései a német és a magyar mint „hazai” nyelvek mellett külföldi nyelvekként az olasz és a francia nyelv tanítását reklámozzák. Az viszont már egészen természetesen számítt, hogy a „Magyar századok” című magyar nyelvű lexikont a *Handlungszeitschrift* éppen úgy a magáénak tartja⁴⁴ mint ahogy melegen ajánlja olvasóinak Majláth János: „Praktische ungarische Sprachlehre”-jét⁴⁵, a Saphir-féle *Pesther Tageblatt*-ot meghirdető programban lényegesnek tartja, hogy „das Vaterländische” ... soll ... „vorzüglich berücksichtigt werden”,⁴⁶ hogy a pest-budai kávéházak német nyelvű hirdeteiseiben az ott található német, francia, szerb nyelvű hírlapok mellett az *Athenaeum*, *Világ*, *Regélő*, *Hírnök*, *Erdélyi Híradó* és a *Pesti Hírlap* címét is ott olvashatjuk⁴⁷, ugyanakkor, amikor ugyanaz a lap melegen ajánlja olvasóinak a prágai *Ost und West*-et⁴⁸ és Vuk Karadžić népköltési gyűjteményének Talvj-készítette német fordítását, a szerb népköltészet rövid, de meleg bemutatásával együtt.⁴⁹ A *Der Spiegel* pedig többi között Toldy Ferenc Szilágyi és Hajmási-, Balassi Bálint- és Amade László-kiadását méltatja, Vörösmartyt pedig: „Unser große magyarische Dichter”-nek nevezi.⁵⁰ Vég nélkül hozhatnók a példákat a „patrióta” és a „nemzeti” összefonódására, sőt, nem egyszer azonosulására ebben az idegen nyelvű sajtóban. Erre nemcsak a szlovák Zorával kapcsolatban említett tények utalnak, s nemcsak az, hogy (a fentebb idézett) kávéházi hirdetésben a hazai magyar- és német nyelvű lapok teljesen azonos minőséget jelentenek a szerb *Narodne novine* és *Narodni list* című lapokkal. Erre utal az a tény is, hogy egy későbbi korszakban, a szabadságharcot megelőző nemzetiségi csatározások idején, amikor például Stúr: *Slovenskije narodnje novini*⁵¹ című politikai lapjában élesen támadja az ország egy nyelvűségének gondolatát, ugyanebben a lapban a kor legjelentősebb szlovák lírai és epikus költője, Andrej Sládkovič: „Národnie školy” (Nemzeti iskolák) című tanulmányában ezt írja: „Megsemmisíteni már nem engedjük magunkat, de egyébként kezdet fogva, szíves örömmel készek vagyunk élni is, halni is a hazánkért.”⁵²

Ezen a fokon a történeti Magyarország nemzetiségi eljutottak a teljesen önálló nemzeti öntudatra. De a közös állampatriotizmus nyomai még megmaradtak s meglesznek sokáig. Abban a korszakban, amelyről szólnunk kellett, a magyar és a nem magyar nyelvű sajtó pedig éppen hogy nem választható el egymástól: szerkesztőinek is, olvasóinak is a patriotizmusa szerves egységet alkot.

⁴⁴ *Pränumerations-Ankündigung auf das Werk: „Magyar századok.”* 1835. Február 28. 17. sz.

⁴⁵ 1839. Nro 27. Április 10. 126.

⁴⁶ *Einladung zur Pränumeration auf das Pesther Tageblatt, zeitschriftliches Organ für Wissen, Kunst und Leben.* 1839. Nro. 47. Június 22. 211.

⁴⁷ *Pesther Kommerzial-Anzeiger.* 1842. Nro. 49. Június 22. 212.

⁴⁸ Uo. 48. sz. Június 18. 206. — A hirdetést megismétli: 49. sz. június 22. 210–211.

⁴⁹ Uo. 50. sz. Június 25. 215.

⁵⁰ *Vaterländische Literatur. Der Spiegel,* 1829. Nro 19. Március 7. 150–151.

⁵¹ Szándékosan írtuk az eredeti fonetikus helyesírással. Mai helyesírással: *Slovenskie narodnie noviny* lenne.

⁵² Magyarra fordítva *A szlovák irodalom története*, i. m.-ben közöljük. 347.

Die Anfänge der nicht ungarischsprachigen Presse in Ungarn

Die ungarländischen deutsch- und slowakischsprachigen Pressprodukte der Aufklärungszeit, in Anbetracht ihres Patriotismus, bilden eine Einheit mit den ungarischsprachigen Zeitschriften der Epoche. Der „hungarus“ Patriotismus und die Entfernung vom Latein, die harmonische Verschmelzung der Nationalsprachigkeit begann hauptsächlich in Pressburg in den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts. Pressburgs Dreisprachigkeit war die Ursache und das Resultat dessen, dass die *Pressburger Zeitung* in 1764, *Magyar Hirmondó* (Ungarischer Kurier) in 1780 und die *Presspürské Noviny* in 1783 hier begründet worden. All dies beweist die Differenzierung aus einer früheren einheitlichen Latinität. Neben den Eigentümlichkeiten und Verschiedenheiten ist aber noch lange in ihnen auch das „Gemeinsame“, auch den Rest des „hungarus“ Patriotismus zu finden. Zum Beispiel Dániel Tállyai stand mit allen drei Zeitschriften in Verbindung. Am Jahrhundertwende und am Anfang des 19. Jahrhunderts — mit der Zunahme des selbstständigen Nationalbewusstseins — vermehrten sich die Antagonismen, die in den slowakischen Zeitschriften der ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts ihre Spuren schon hinterlassen haben; darüber zeugt der Zusammenstoß von Palkovič mit der Zeitschrift *Tudományos Gyűjtemény* (Wissenschaftliche Sammlung) im Jahre 1817.

Die slowakischsprachigen Pressprodukte sind am meisten voll mit verwandten Zügen, die sie mit der zeitgenössischen ungarischen Presse verbinden: mit solchen, die beisammen mit der ungarischen von der Presse anderer Nationen abweichen; die typologische Parallele ist auch in der Presse zu finden. In den Pest-Budaer Zeitschriften um so mehr, weil hier der zwei-, sogar mehrsprachige Schriftsteller, Dichter, Publizist eine alltägliche Erscheinung war. Aus der hiesigen nicht-ungarischen Presse ragten besonders die deutschen Zeitschriften hervor, deren Mitarbeiter zumeist die vermittelnde Rolle auf sich nahmen. Ihre Mehrheit, wie z. B. Károly György Rummy, sieht noch in einer Einheit auch aus politischem und kulturellem Gesichtspunkt die Völker Ungarns und Siebenbürgens. Diese deutsche Presse nahm oft Artikel von Kossuth's *Pesti Hírlap* (Pester Zeitung) über und begeisterte sich für Széchenyi. Diese Presse beweist auch das, dass der Weg vom Hungarus-Patriotismus zum ungarischen Nationalen *damals* nicht das Ergebnis der „gewaltsamen Magyarisation“ war. Die Nationen des historischen Ungarns erreichten das völlig selbständige Nationalbewusstsein, aber in den Anfangsperioden unserer Presse bildete der Patriotismus der ungarischen und nicht ungarischen Redakteure noch eine organische Einheit.